

УДК 159.922

Фасилітація прийняття рішень в процесі самоорганізації цілісності особистості підліткового віку

Є.В.Гейко, КДПУ, кафедра практичної психології

О.М.Близнюкова, КДПУ, кафедра практичної психології

В статті здійснено спробу розглянути специфіку набуття цілісності особистості у підлітковому віці через відчуття власної автентичності. Особливої уваги заслуговує той факт, що самоорганізаційні процеси цілісності тісно пов'язані із уміннями фасилітації, що розвиваються саме у підлітковому віці. Отже самоорганізація цілісності особистості виявляється пов'язаною із уміннями фасилітації та особливостями прийняття рішення підлітком.

Ключові слова: автентичність, прийняття рішення, самоорганізація цілісності, фасилітація.

The authors point out the specific features of acquiring personality's integrity in adolescence through sensing one's own authenticity.

Self-organized processes of integrity deal with facilitation abilities which are expressed in the process of decision making. So self-organization of the personality's integrity is connected with the facilitation abilities and peculiarities of the decision making by adolescents.

The key-words: authenticity, decision making, self-organization of integrity, facilitation

Постановка проблеми

Самоорганізація цілісності розглядається нами як сукупність процесів, що поєднує різноманітні відображення й самовідображення, перетворювальні здібності, якості умовних оцінок, пам'яті, є метою та бажаним результатом розвитку

особистості. Перш за все, проблема цілісності особистості розкривається у контексті уміння фасилітувати в процесі прийняття рішень.

Отже, важливою категорією нашого дослідження є поняття фасилітації (від англійського to facilitate – полегшувати, надавати можливість стимулювати, сприяти, зменшувати складність), що у гуманістичній, клієнт-центрованій психології розглядається як сприяння особистісному зростанню клієнта, самоактуалізації його внутрішнього потенціалу, процесу формування цілісної та гармонійної особистості.

Вперше термін було запроваджено в кінці XIX століття в досліджах французького фізіолога Фере, а потім детально описано Т.Олпортом, В.Меде, В.Бехтерєвим.

Встановлено, що виникнення феномену фасилітації соціальної залежить від характеру виконаних задач [2, 5, 6]. Присутність спостерігача (суперника) позитивно впливає на кількісні характеристики діяльності і негативно – на якісні, відповідно підвищуючи результативність відносно простих видів діяльності та утруднюючи виконання важких дій та рішення складних задач.

Виявлена залежність фасилітації соціальної від статі, віку, статусу та інших характеристик суб'єкта, а також від його ставлення до присутніх.

В зарубіжній психології для пояснення механізму фасилітації соціальної користуються теоріями Р.Зайонца і Н.Коттрелла.

Фасилітація як форма педагогічного та виховного впливу передбачає створення атмосфери абсолютного позитивного прийняття особистості, при якій вона може проявити себе як творча індивідуальність та саморегулююча особистість. У разі не

конгруентності проявів формується погана пристосованість до оточення, що виявляється у відчутті напруженості та втраті контакту з актуальними переживаннями організму, тобто порушується положення гуманістичної психології щодо вивчення людини в її цілісності [5, 6].

Слід зазначити, що психологічна природа цілісності особистості доволі складна й привертає увагу багатьох учених різних галузей знань. Втім, найбільшого значення проблема цілісності особистості набуває саме у підлітковому віці, що характеризується оформленням індивіда. Позаяк, відчуття цілісності пов'язане із самоорганізаційними процесами, у цьому вимірі необхідно висловитись про важливість умінь фасилітації, які, з нашої точки зору взаємопов'язані.

Найчастіше проблема формування фасилітативних умінь, розкривається у науковій літературі, як засіб подолання вікової кризи у підлітків [2]. Саме в такий спосіб фасилітація як форма педагогічного та виховного впливу передбачає створення атмосфери абсолютного позитивного прийняття особистості, при якій вона може проявити себе як творча індивідуальність та саморегулююча особистість.

Таким чином, метою нашого теоретичного дослідження є виявлення взаємозв'язку самоорганізації цілісності підлітка та фасилітативних умінь в процесі прийняття рішень.

Результати теоретичного аналізу проблеми

З погляду Г.М.Васильєва, В.М.Келасьєва, які тривалий час займаються визначенням феномена цілісності, слід її розглядати, як створену з Універсуму у результаті самовиокремлення, це зрозумілі нашому сприйняттю явища, що уявляються як єдині й існуючі у власному бутті. Самобуття цілісності забезпечується за умов наявності у ній самій розмаїть якостей. Відтак, цілісність

існує в Універсумі, вбирає з нього потенційні можливості матерії, з одного боку, з іншого, сама, власне, є результатом саморозвитку й самореалізації Універсуму [1].

Цілісність особистості починається з автентичного контакту із самим собою. За висловом Ж.-Ж.Руссо: “le sentiment de l’existence” або почуття існування, внутрішній контакт з самим собою є тим ґрунтом, що створює автентичність особистості, закладає підвалини її цілісності. Ч.Тейлор разом із цим виводить ідею: “свободи самовизначення”. Тобто, людина є вільною, коли вона сама для себе вирішує, що стосується саме її, а не орієнтується на зовнішні впливи, звідти можна спостерігати початок цілісності особистості. Й.Гердер висуває ідею, що кожен із нас має свій власний спосіб бути людиною: “кожна особа має свою власну міру”. Так цілісність особистості базується на відчутті власної автентичності. Є певний спосіб буття, що людина визначає як власний, не уподібнений з чийось іншим. Більше того цілісність вимагає чесності із самим собою, що визначається як сенс життя, і є передумовою самореалізації.

Відчуття автентичності, самобутності виходить із глибини ества особи й коли відбувається відкриття самого себе, свого потенціалу, особистість мов би усвідомлює власне народження. Але процес набуття власної ідентичності потребує взаємодії, діалогу з іншими. Індивід набуває ідентичності у взаємодії з іншими, більше того, не тільки визначає себе, а й реалізовує за висловом Ч.Тейлора.

Й, далі, слідом за Ч.Тейлором, ми упрозорюємо сутність самобутності індивіда, яка означає просто бути собою. Схоже не зовсім просто, бо це відкриття можна зробити, звіряючись із зразками, що існували поперед, й, водночас, через співставлення з новим артикулюванням.

Цікаво, що відчуття цілісності відбувається через увібрання в себе досвіду спільноти і культурних традицій. Індивід відшукує себе у бездонні самотавлень саме через особистісне ставлення до світу, взаємодію з іншими. Завдяки самореалізації знаходить свою модель самовизначення і набуває власної цілісності.

Пунктом збігу у висвітленні сутності цілісності є також інтенція ідентичності, найпривілейоване місце тут займає саме особиста ідентичність. Нагадаємо ставлення до цього питання П.Рікера, він вважає, що ідентичність виступає як тотожність, з одного боку, а з іншого, як самість (Рікер П., 2002). Досить спрощеним поглядом є поєднання тотожності з тілесним критерієм, а самоті із психологічним. Так, П.Рікер, зауважував, що тілесний критерій за своєю природою не є стороннім до проблематики самоті, тою мірою, якою належність тіла індивідові й осягнення цього, постає свідомством неможливості звести самість до тотожності.

Однак, процес набуття власної ідентичності, який за сутністю є важливою передумовою самоорганізації цілісності, потребує взаємодії, діалогу з іншими. Індивід відчуває власну ідентичність у взаєминах з іншими, більше того, не тільки визначає себе і сутність й межі свого “Я”, а й особистісне реалізовується.

Формування цілісного ставлення до себе, самоідентичності є центральним новоутворенням підліткового віку. Як показали численні дослідження, в підлітковому віці значно підвищується інтерес до внутрішнього світу оточуючих та свого власного. В цей період вперше в процесі розвитку особистості самоспостереження, саморегулювання поведінки і діяльності стають однією з необхідних потреб особистості. В свою чергу, розвиток самосвідомості стимулює виникнення потреби в

самовихованні, цілеспрямованому прагненні приймати повноцінні рішення щодо самоорганізації буття.

Досвід практичної діяльності зарубіжних й вітчизняних психологів та психотерапевтів надає можливість виділити та описати декілька груп факторів, що сприяють самоорганізації цілісності особистості, визначають її психічне здоров'я та психологічне благополуччя. Психологічне благополуччя є інтегральним терміном і крім психології здоров'я включає елемент творчості в значенні творчого ставлення до своєї особистості.

Відтак, О.А. Коронцевич [3] виокремлює:

1. Комунікативну компетентність, що забезпечує вибір адекватної поведінки особистості і, як наслідок, високу ефективність спілкування. Це є результатом інтеріоризації соціальних контекстів і включає навички спілкування (знання комунікативних засобів та умов використання) та ефективної поведінки (здатність гнучко змінювати способи поведінки в залежності від соціальних змін). Тобто, комунікативна компетентність – це здатність адекватно і свідомо реагувати на даний стимул. При адекватному реагуванні знижується рівень особистісної напруги, що в майбутньому може призвести до внутрішньо - міжособистісного конфлікту та асоціальних спроб позбавитись цього стресу.

2. Стресостійкість включає два аспекти: психофізіологічний (характеристика нервової системи) та психологічний (вміння справлятися зі стресом, що і є свідомим вибором адекватних способів зняття напруги).

3. Здатність до рефлексії власних станів, близьких до надзвичайних. Прикладами можуть бути стан задоволення власними досягненнями, перемогою над собою. Важливо навчити

підлітка (тому, що саме в цьому віці збільшується потреба в переживанні таких станів) рефлексії цих станів з метою уникнення фіксації незадоволення потреби в переживанні власного „Я”.

4. Критичність – здатність свідомо і раціонально сприймати та оцінювати інформацію. Критичність залежить від рівня розвитку інтелекту, емоційного і психічного станів, соціального статусу та ступеня комунікативної компетентності.

Врахування вищеназваних факторів в процесі самоорганізації цілісності особистості підліткового віку свідчить про необхідність формування фасилітативних умінь в процесі прийняття рішення підлітками.

Слід підкреслити, що ступінь відповідності і адекватність компонентів самосвідомості особистості впливають на психічне здоров'я людини. І, навпаки, неадекватність компонентів самосвідомості призводять до порушення цілісності особистості в плані соціальної адаптації та до внутрішньої і зовнішньої конфліктності.

Фасилітативні навички прийняття рішень в процесі самоорганізації цілісної особистості підліткового віку розглядаються нами як специфічні уміння, які, за умови сформованості, сприяють вибору адекватних способів зняття психічної напруги, стимулюють творче (нестандартне) розв'язання проблемних ситуацій, активізують пошук конструктивного рішення для розкриття свого особистісного потенціалу. Розкриття потенціалу обумовлює перехід особистості на новий ступінь свого розвитку.

Таким чином, формування фасилітативних навичок є способом досягнення гармонійності, цілісності та поєднує такі

чинники психологічного благополуччя як комунікативна компетентність, стресостійкість, рефлексивність та критичність.

Зауважимо, що відчуття цілісності у підлітка здійснюється завдяки прийняттю досвіду співтовариства та культурних традицій спільноти в цілому, підліткової субкультури, зокрема. Індивід намагається викарбувати себе із безмежжя самовідношень впливаючи із власного ставлення до світу, взаємин з іншими. Отже, підліток на підґрунті самореалізації створює власну модель самовизначення й таким чином, наближається до усвідомлення й відображення своєї цілісності.

Якщо звернутися до упрозорення процесу цілісності особистості виходячи з психологічних особливостей підліткового віку, то найсуттєве місце тут займає інтенція особистісної ідентичності. Тобто, з позиції П.Рікера, ідентичність виступає як тотожність, з одного боку, а з іншого, як самість. Більш спрощений погляд пов'язується із поєднанням тотожності із тілесним критерієм, а самості із психологічним.

Варто зауважити, що в підлітковому віці однією з основних задач формування особистості є становлення самоідентичності. Як ми вже зазначали, ідентичність означає визнання тотожності особистості, безперервності її у часі та пов'язане з цим відчуття, що інші теж її визнають. Тобто, якщо ідентичність – це стан, то ідентифікація – процес формування цього стану.

На думку С.Б.Кузікової ідентифікація як механізм пізнання іншої людини пов'язана з поняттям конфлікту саме в підлітковому віці [4].

Позаяк, поняття цілісності пов'язане із фасилітативними навичками, слід звернутися до специфіці проявів зазначених навичок у діяльності суб'єктів педагогічного процесу. Отже, Н.В.Носова, зауважує, що педагогічний процес набуває

ефективності за умов сформованості у педагога готовності до фасилітативної діяльності. Так, авторка виокремлює складові готовності педагога до фасилітативної діяльності:

- особистісна готовність, що означає здатність до співпраці та співпереживання та наявність нових особливостей характеру, які обумовлюють цю здатність;

- когнітивна готовність, яка включає певну структуру знань в галузі вікової та педагогічної психології, а також психологію індивідуальних особливостей;

- складова операційних навичок (володіння прийомами підтримуючого психотерапевтичного спілкування та навичками використання фасилітативних методів).

Тобто готовність педагогів до фасилітативної діяльності – інтегральна характеристика особистості педагога, яка обумовлює ступінь формування у нього таких компонентів як емпатія, орієнтація на співпрацю, конгруентність.

Оскільки фасилітативна дія є ненасильницьким, розвиваючим впливом в процесі взаємодії з дитиною, можна вважати її складовою психолого-педагогічного супроводу педагогічного процесу.

Психологічний супровід є цілеспрямованим, з обов'язковим урахуванням вікової психології, грамотно спланованим процесом допомоги з усіма категоріями учасників навчального процесу: дітьми, вчителями, батьками, громадськістю. Практика використання термінів “фасилітація” та “психологічний супровід” свідчить, що вони мають багато спільного. Психолого-педагогічний супровід здійснює аналіз динаміки розвитку особистості дитини та вивчає загальні тенденції й закономірності психічного, особистісного розвитку, процесів соціалізації та адаптації в період навчання та виховання. Змістом психології

супроводу є розвиток умінь і навичок у сфері спілкування та прийняття рішень, встановлення гармонійних взаємин між учнями, вчителями і батьками.

Висновки

Відтак, важливими й необхідними умовами самоорганізації цілісності особистості підліткового віку є процес набуття ідентичності на основі автентичності й відчуття самості, а також навичок фасилітації, особистісної відповідальності за прийняті рішення.

Література:

1. Васильев Г.Н., Келасьев В.Н. Самоорганизация целостности: психо- и социогенез. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2003. – 204 с.
2. Кондрашихіна О.А. Формування здатності до фасилітативних впливів у майбутніх практичних психологів. – Дис...канд..наук: 19.00.07.- К, 2004.- 188с.
3. Коронцевич О.А. Конструктивная конфликтность в структуре психологического благополучия /Сб-к научн. статей Конфликт и личность в изменяющемся мире. Ред. Н.И.Леонтьев, С.Ф.Сироткин. – Харьков, 2001. – 198 с.
4. Кузикова С.Б. Корекція Я-концепції як умова подолання конфліктів у підлітків – Суми: Редакційно-видавничий відділ СДП, 1999. – 28 с.
5. Лушин П.В., Ржевская З.А. Учимся фасилитировать: Метод.пособие для учителей школ, студентов пед.спец. – Кировоград, 2003. – 52 с.
6. Лушин П.В. Личностные изменения как процесс: теория и практика. – Одесса: Аспект, 2005. – 334 с.

Довідка про авторів

1. Гейко Євгенія Вікторівна
  2. м. Кіровоград, КДПУ імені Володимира Винниченка, психолого-педагогічний факультет, кафедра практичної психології.
  3. Доцент кафедри практичної психології
  4. Кандидат психологічних наук
  5. Сфера наукових інтересів: феноменологія цілісності особистості
  6. 8-067-493-21-19
  7. eugeniageyko@mail.ru.
  8. Адреса: м. Кіровоград, вул. Калініна, 10/14, ООО “АПЕК” 25006.
-
1. Близнюкова Олена Миколаївна
  2. м. Кіровоград, КДПУ імені Володимира Винниченка, психолого-педагогічний факультет, кафедра практичної психології.
  3. Викладач кафедри практичної психології
  4. Аспірант кафедри практичної психології
  5. Сфера наукових інтересів: фасилітативні навички підлітків
  6. 8-066-338-16-01
  7. blyus@yahoo.com
  8. Адреса: м. Кіровоград, пров. Зарічний, 9. 25004